

2. Ковалів, Ю. Літературознавча енциклопедія (Т. 1-2). (Авт.-укл.). Київ: ВЦ «Академія». 2007.
3. Кохановская Т., Назаренко М. Украинский вектор [Електроннеджерело] / НовыйМир. – №6. – 2011. URL: http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2011/6/ko16.html (дата звернення: 09.9.2019)
4. Кравченко А. Художня умовність в українській радянській прозі. Київ: Наукова думка. 1988.
5. Куриленко Д. В. Жанрово-стильова поліфонія прози кін. 50–70-х рр. ХХ ст. (наприкладі роману О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця», диалогі В. Земляка «Лебедина зграя» та «Зелені Млини»). – Рукопис.
6. *Літературознавчий словник-довідник* / заред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2006. – 752 с.
7. Павлішин М. Канон та іконостас. – К., 1997.
8. Панченко В. Реальність розмаїття // Дніпро. – 1981. – № 6.

УДК 821.133.1.09

Кривенець Ірина В'ячеславівна

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Науковий керівник: Буць Жанна Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ТВОРЧИСТЬ БЕРНАРА ВЕРБЕРА У РУСЛІ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Статтю присвячено вивченню художньої прози французького письменника-фантаста Б. Вербера, як прикладу сучасної постмодерністської літератури. Спираючись на теоретичні здобутки цього мистецького напрямку інших дослідників та окреслені ними ознаки постмодернізму, ми визначили сюжетну, композиційну, комунікативно-прагматичну специфіку художньої прози Б. Вербера, яка відображає та відповідає особливостям постмодерністської літературної течії.

Ключові слова: постмодернізм, художня проза, сюжетна, композиційна, комунікативно-прагматична специфіка.

У другій половині ХХ століття на зміну модернізму прийшов інший напрям – постмодернізм. Вагомий внесок у теоретичну основу нової культурної течії зробили французькі філософи М. Фуко, Ж. Дерріда, Р. Барт, Ж.-Ф. Ліотар. Сучасний французький дослідник літератури постмодерну Марк Гонтар, у своїй праці "Французький роман постмодерну" («Le roman français postmoderne») зазначає, що новий напрям, а особливо його термінологічне позначення, "зустріло різкий супротив в університетському колі та серед французьких письменників" [5, с. 5]. Проте, згодом, завдяки чисельним напрацюванням літературознавців, філософів, мовознавців, серед яких відзначились й українські дослідники Ю. Андрухович, Б. Бігун, Л. Лавринович, М. Липовецький, Р. Семків, М. Коваль, С. Руссова, І. Фізер та ін., постмодернізм укорінився у теоретико-практичному обігу та продовжує бути об'єктом наукових пошуків. Так, Б.Я. Бігун влучно зазначає, що наразі постмодернізм виступає не тільки одним "із провідних стилів у літературі, але й як певна тенденція в культурі ХХ сторіччя" [2, с. 3].

Пристаємо до думки С. Руссової про те, що: "Постмодернізм сьогодні – це химерний феномен, ані зміст, ані термінологія якого поки що не з'ясовані остаточно" [7, с.]. Тож, враховуючи посилений інтерес сучасних наукових розвідок, спрямованих на досягнення належного теоретичного осмислення відносно нового світоглядно-мистецького напрямку, вважаємо **актуальним** вивчення специфіки франкомовної прози постмодерну.

За **мету** ми ставимо визначити ознаки постмодерністської художньої прози сучасного французького письменника-фантаста Бернара Вербера.

Об'єктом дослідження виступає сюжетна, композиційна, комунікативно-прагматична специфіка художнього простору науково-фантастичних романів Б. Вербера.

Деякі дослідники досить скептично налаштовані щодо постмодернізму, вважаючи мистецтво цього напрямку спрямованим, "в бездуховність, нігілізм, спустошення" [8]. У такому ж негативному руслі розмірковує про постмодернізм і Т. Денисова: "Світ і людина втратили зміст, залишилася лише какофонія сміху, фантазмагорія, чудернацька суміш трагічного й комічного, якась буфонада, фарс» [3, с. 20]. Тим не менш, постмодернізм впевнено увійшов та укорінився як культурний, мистецький, літературний напрямок або течія, що має свої певні ознаки. Так, один із дослідників постмодернізму – В. Пахаренко, визначає його особливості, які виявляються на трьох рівнях: онтологічному, де проявляється ставлення до ідеології, а точніше відчуття універсальної порожнечі, після втрати ідеологічних ілюзій"; гносеологічному – "на думку постмодерністів, світ – щось аморфне, розпливчасте, невизначене, отже – ірреальне, незрозуміле, наші знання – відносні"; естетичному, який передбачає, що "усі сюжети, мотиви, образи використовувалися в літературах попередніх епох, отже художній твір – це аллюзія, ремінісценція, колажі, цитати, а письменник – конструктор, який творить свою реальність не підпорядковуючись ідеологіям" [6, с. 4]. Цитатне мислення

характерне для літератури постмодернізму отримало назву інтертекстуальності, поняття впроваджене французькою дослідницею Ю. Крістевою. Відтак виникає поняття інтертексту, як основного текстотворчого елементу у постмодерністському творі, з чим погоджується й французький семіотик Ролан Барт: "Кожний текст є інтертекстом; інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш або менш в пізнаваних формах: тексти попередньої культури і тексти оточуючої культури. Кожний текст є новою тканиною, зітканою зі старих цитат" [1].

Іншою характерною рисою постмодернізму є еkleктизм – "явище культури, що полягає в непарадигмальному поєднанні різних (включно із суперечливими і незіставними) підходів до соціально-культурних процесів" [9]. Дискретність та фрагментарність виявляються як в ідейному та сюжетному планах так і в композиційному – плюралістичність оповідей та художніх ліній в одному творі. Така літературна модель створює ефект колажу, який вважають притаманною для постмодернізму ознакою.

На думку Н.С. Ференса, специфіка світобачення письменників постмодерністської течії полягає у тому, що:

- 1) вони захоплюються колективним позасвідомим, міфологією, пропагують культ незалежної особистості;
- 2) намагаються поєднати різні філософські релігії і культури, їх твори відзначаються надмірною ерудованістю;
- 3) сприймають реальне життя як театр абсурду, апокаліптичний карнавал, у якому людина втрачається, перетворюючись на маску, маріонетку;
- 4) інтерпретують класичні і неокласичні зразки творів, пародіюють, здобутки літератури попередніх епох;
- 5) поєднують різні стилі та включають у художні твори наукові трактати, звіти;
- 6) сюжети постмодерністичних творів – це алюзії на сюжети творів минулих епох;
- 7) іронічність і пародійність – характерні ознаки стилю постмодерністів;
- 8) постмодерністи висунули високі вимоги до митця – аж до відмежування від навколишнього життя [8].

Дослідник переконаний що, постмодерністи "відмовилися від традиційних способів характеристики, причинно-наслідкових зв'язків, вдаються до складної метафоричності, домінування суб'єктивного досвіду над суспільним. Постмодерністи створили образ оповідача, який, представляючи різні історії, події, акцентує на суб'єктивності, відносності оцінок, ілюзорності життєвої реальності" [там само]. Специфіку внутрішньої суті постмодернізму підсумовує В. Пахаренко, який вважає, що вона "полягає в заперечуванні нарративу реалістичного дискурсу, причинно-наслідкової залежності сюжетних ліній, психологічної зумовленості. Тобто, його аж ніяк не задовільняє все стереотипне, стале, що породжує стандартну, завчасно очікувану реакцію" [6, с. 5].

Усе вищезазначене дозволило визначити особливості світосприйняття митців-постмодерністів, а у нашій науковій розвідці – проаналізувати відповідність цим характеристикам, або навпаки відмінність, сюжетної та жанрової специфіки художнього простору творів одного з найяскравіших авторів-постмодерністів сучасності – Б. Вербера (*Bernard Werber*, 1961 рр.). У його роботах закладено глибокий філософський потенціал, прогностичні ідеї, гуманістична спрямованість змісту. Вражаючи тиражі продажів робіт Б. Вербера якнайкраще свідчать про незмінний інтерес читачів у всьому світі до його творчості.

Аналіз робіт Б. Вербера, зокрема їх сюжетного наповнення, нарративної будови, концептуального та семантичного просторів, виявив особливе тяжіння письменника до міфологічних сюжетів, їхньої трансформації й модернізації (проте зі збереженням ідейного задуму) із перенесенням у сучасний світ. Сучасне бачення та індивідуально-авторська інтерпретація міфології, що трактується як неоміфологізм, в тій чи іншій мірі зустрічаються у всіх романих творах Б. Вербера, а в трилогії «*Nous les dieux*» вона покладена в основу сюжету.

Не менш вагоме місце у роботах Б. Вербера, зокрема у концептуальному просторі його творів, посідає "культ незалежної особистості", втілений здебільшого в образах головних героїв. Розуміючи незалежну особистість, як таку, що позбавлена страху суспільного осуду, невдач чи перепон у досягненні своєї мети, наділену інтелектом, моральною свободою, духовністю, а також відвагою, незламністю у власних переконаннях та ідеях, ми знаходимо такі якості та риси характеру в образах головних героїв романів трилогії *Les Fourmis* (Джонатан Уелс та мураха №327 у романі «*Les Fourmis*», Летиція Уелс, мураха-королева Шлі-пу-ні та мураха солдат-дослідник №103 у романі «*Le Jour Des Fourmis*», Жюлі Пінсон та мураха №103 у творі «*La revolution des fourmis*»), діалогії «*Les Thanatonautes*» (Мішель Пенсон та його друг Рауль Разорбрак спочатку намагаються відкрити загадку потойбічного життя, а у романі «*L'Empire des anges*» опиняються ангелами у Раю та намагаються розкрити таємницю існування Бога, виступають сміливими дослідниками та воїнами добра) та більшості інших творів Б. Вербера.

У романих творах Б. Вербера завжди переплітаються декілька сюжетних ліній, які різняться побудовою художнього світу, системою персонажів, хронотопом. Так, частотними у романах автора є вставлення із його роботи «*L'Encyclopédie du savoir relatif et absolu*» [10], де зібрано цікаві відомості, наукові факти, словникові або енциклопедичні тлумачення різних понять чи термінів тощо. Ці глави

концептуально поєднані із основним текстом, але надають читачеві більш глибокі знання з того чи іншого питання. Наприклад, у романі «Nous, les dieux», головний герой нервово стискає хрестик на ланцюжку, а вже наступна глава твору – це витяг із «L'Encyclopédie du savoir relatif et absolu», де описано значення хреста в різних культурах:

L'ankh, autrement appelé croix ansée, est dans l'Égypte antique le symbole des dieux et des rois... Pour leur part, les Coptes considéraient l'ankh comme la clef de l'éternité. On retrouve la croix ansée chez les Indiens en tant que représentation de l'union des principes actif et passif, et donc des deux symboles sexuels, rassemblés dans une entité androgyne [14, с. 40].

Таким чином, Б. Вербер намагається всебічно розглянути те чи інше поняття, наводить приклади його тлумачення у різних культурах, країнах, релігіях. Так, у романі «La Voix de la Terre» автор розглядає можливі варіанти кінця світу, які висували представники різних національностей [17, с.156], а у творі «L'Empire des anges» зустрічаємо главу присвячену культу жінки у різних народів [15, с. 176]. Всі ці наукові та науково-популярні вставлення сприяють розширенню світогляду читача, підвищують його ерудованість, поглиблюють знання про давно відомі речі, розкривають багато нового.

Часто в сюжетах творів Б. Вербера зустрічається тема кінця світу, причин його настання та наслідків. "Апокаліптичний карнавал" у творах письменника може бути спричинений або внутрішніми факторами, наприклад як результат нищівної для Землі людської діяльності, так і зовнішніми, тобто позаземними. До прикладу, розглянемо роман «La Voix de la Terre» [17], у якому загроза загибелі нашої планети та всього живого на ній має одразу три джерела: людські війни, можливе зіткнення із величезними астероїдами та "свідома" помста Землі, яка виступає повноцінною дійовою особою у творі. Карнавальний дух, який вважається однією з характерних рис постмодернізму, виявляється, наприклад, у використанні кольорових позначень замість певних соціальних груп.

У романі фігурують семикутні шахи на яких розміщено сім гравців певного кольору, які своєю діяльністю впливають на життя всього людства та планети в цілому. Так, білим кольором позначено капіталістів, зеленим релігійних діячів, сині – це комп'ютерні генії, чорний колір присвоєно тим, хто вирішив покинути планету Земля та віднайти для себе іншу, жовтий колір у цих шахах належить геронтологам, тобто тим, хто працює над збільшенням тривалості людського життя, шості гравці, червоного кольору, це феміністки, а сьомі – фіолетові – емчі, штучно створені люди, маленького розміру. Вважаємо, що колір, який заміщує собою назву певної соціальної чи ідеологічної групи художньо завуальовує її, створює ефект своєрідної маски.

Окрім цього, у романі нівелюється роль людини та загалом людства, як творця своєї долі, свого майбутнього. Б. Вербер наділяє нашу планету свідомістю, розумом, почуттями, а відповідно й владою над життям людства. Окрім Землі знищити більшість людського населення можуть й астероїди, які на неї летять, проте зіткненнями з якими дуже бажане для самої Землі, адже вони несуть у собі нове життя. Загроза неминучої загибелі створює паніку серед людей, які вдаються до самогубства, різноманітних злочинів, або ж їхня істерія має наслідком алкогольне чи наркотичне отруєння. Проте, є групи людей, які посеред мерців та криків прощаються з життям із піснями й танцями, або ж у молитвах. Змалювання такого хаосу, де переплітаються страх, відчай, надія, веселощі та горе вважаємо яскравим прикладом так званого апокаліптичного карнавалу, притаманного для постмодерністської літературної течії.

Останньою, але не менш вагомою, рисою постмодернізму вважається іронічність та пародійність у творах цього стилю художнього мислення. Творчість Б. Вербера вмщує в собі й ці ознаки, проте, на нашу думку, вони виступають скоріше другорядними, а також дуже залежать від суб'єктивного сприйняття прочитаного. Іронія у творах письменника має глузливий характер, автор висміює невігластво, релігійний фанатизм, впевненість людини у своїй всемогутності, невміння та небажання враховувати потреби інших живих організмів на Землі тощо.

Аналіз творчості Б. Вербера, а саме її жанрової та сюжетної специфіки, виявив такі ознаки, що характерні для літератури постмодернізму: тяжіння до міфології із власною її інтерпретацією та зануренням у реалії сучасного світу, інтертекстуальність у вигляді алузій або цитат на інші твори, створення портрету головного героя твору, як незалежної особистості, яка вирізняється ерудованістю та тяжінням до пізнання нового. Просвітницька функція літератури Б. Вербера реалізується вмщенням у ній чисельних наукових розвідок, фактів та цікавих відомостей. В текстах письменника зустрічаються філософські та релігійні погляди, традиції різних народів та культур. Автор суворо осуджує, а подекуди висміює, схильність людини до жорстокості, знищення природи та її ресурсів задля власного збагачення або комфорту. Як художник слова, Б. Вербер яскраво змалює наслідки нищівної людської діяльності, яка може призвести до кінця життя усього людства та планети. Усе вище сказане дозволяє дійти висновку, що творчість

французького письменника-фантаста та філософа Б. Вербера можна вважати яскравим прикладом сучасної постмодерністської літератури.

Перспективним для подальшого дослідження вважаємо вивчення індивідуально-авторських особливостей постмодерністської прози Б. Вербера та засобів їх реалізації.

Список використаних джерел

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика: Пер. с фр. Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Бігун Б. Я. Постмодерністський образ світу (по матеріалах західноєвропейських та американських романів 80-х рр. XX століття): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київський держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1999. – 21 с.
3. Денисова Т. Феномен постмодернізму: контури й орієнтири. Слово і час. – 1995. – № 2. – С. 18-27.
4. Лях В.В., Йосипенко О.М., Любимий Я.В., Пазенок В.С., Райда К.Ю., Ситніченко Л.А. Соціокультурні та теоретичні засади філософії постмодерну. – К., 2017. – 312 с.
5. Marc Gontard. Le roman français postmoderne. 2003.
6. Пахаренко В. Постмодерн. Всесвітня література. – 2002. – № 5-6. – С. 3-7.
7. Руссова С. Постмодернізм у сучасній поезії, або Набоков – автор- «трікстер» / Світлана Руссова // Слово і час. – 2000. – № 6. – С. 17-23.
8. Ференц Н.С. Теорія літератури і основи естетики : навч. посіб. – К.: Знання, 2014. – 511 с.
9. Енциклопедія сучасної України (ЕСУ) [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу: <http://esu.com.ua>
10. Werber B. Nouvelle encyclopedie du savoir relatif et absolu, Bernard Werber, Édition Albin Michel, 2009, 586 p.
11. Werber B. Les Fourmis [Електронний ресурс] / Bernard Werber. – Режим доступу: <https://www.twirpx.com/file/207911/>
12. Werber B. Le Jour des fourmis [Ressource électronique] / Bernard Werber. – Mode d'accès: https://www.academia.edu/11122000/Le_jour_des_fourmis_de_Bernard_Werber ;
13. Werber B. La Révolution des fourmis [Ressource électronique] / Bernard Werber. – Mode d'accès: <http://ekladata.com/6wOu2-7ZBuyqgXtftOVn9tnlCio/Werber-Bernard-La-Revolution-desFourmis.pdf>;
14. Werber B. Nous, les dieux [Електронний ресурс] / Bernard Werber. – Режим доступу: http://frekb.ru/wp-content/uploads/2013/10/WerberBernard-Cycle-des-Dieux-1Nous-les-Dieux2004.OCR_French.ebook_AlexandriZ.pdf
15. Werber B. L'Empire des anges [Електронний ресурс] / Bernard Werber. – Режим доступу: <http://knigger.org/b.werber/about/lempire-des-anges?hl=fr>
16. Werber B. Les Thanatonautes [Електронний ресурс] / Bernard Werber. – Режим доступу: <http://frekb.ru/wp-content/uploads/2013/10/4-french-Werber-Bernard-Les-Thanatonautes.pdf>
17. Werber B. La voix de la Terre [Електронний ресурс] / Bernard Werber. – Режим доступу: https://ebook.chapitre.com/ebooks/la-voix-de-la-terre-9782226332905_9782226332905_16.html

УДК 821.161.2 – 94.09 «199/200»

Акіншина Ірина Миколаївна

Кандидат філологічних наук, доцент

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ 30-х РОКІВ ХХ ст. У ХУДОЖНІЙ БІОГРАФІЇ МЕЖІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ

У статті проаналізовано твори художньо-біографічної прози, що з'явилися у кінці ХХ – початку ХХІ століть, присвячені життєписам видатних діячів української культури. Віхи біографій головних героїв, що тісно переплетені з історичними подіями 30-х років минулого століття, зображено в контексті тієї епохи. Розглядаються художньо-стильові особливості аналізованих повістей.

Ключові слова: художня біографія, біографічна проза, художні життєписи, повість, письменники-біографи.

На літературі, яка має зв'язок із суспільним життям, особливим чином позначається зміна епох і суспільних формацій. Література періодів міленіумів виявляє паростки нового в естетичних уявленнях про світ. У зв'язку з цим вона набуває аналітичної, пізнавальної функції. Саме на зламі епох і суспільних формацій читача починають хвилювати події вітчизняної та світової історії, життя й діяльність видатних особистостей. Відповідно до того, як „естетична односторонність літератури змінюється більш широкою орієнтацією її на дійсність, збільшується й художнє значення оповідної прози в системі її жанрів” [7, с. 99]. Усе більше фактів свідчать про те, що в літературі ХХІ століття будуть активніше використовуватися реальні документи. І природно, що героями епічної прози, у якій мова йтиме про важливі події нашого суспільно-історичного розвитку, все частіше виступатимуть конкретно-історичні особистості. „Норми особистої життєвої поведінки у всі часи складали велику гілку літератури; найпрекрасніші та найглибші твори всієї літератури присвячені цьому предмету” [1, с. 135].

Успіхи письменників-біографів (особливо наприкінці ХХ століття) дали поштовх для поглиблення теоретичного осмислення художніх життєписів як окремого різновиду красивого письменства, що має свої специфічні образно-стильові засоби зображення. В Україні зростає зацікавленість національним минулим, у літературу повернено імена багатьох незаслужено забутих громадських і культурних діячів, зокрема, жертв сталінсько-беріївських репресій, представників кількох хвиль української еміграції, переосмислена роль багатьох широко відомих особистостей. Саме в аналізі таких творів полягає мета написання статті.

З кінця ХХ століття з'являється ряд творів, присвячених відновленню втрачених або призабутих історичних імен, окремих епізодів з життя відомих діячів політики, культури, науки України. Одним з таких